

ДЗЁННІКІ БРАНІСЛАВА ШПАКОЎСКАГА: МІКРАГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ МОЛАДЗІ ПАЧАТКУ 1940-Х ГАДОЎ

ПАЛІНА СКУРКО

Анотацыя: Дзённікі Браніслава Шпакоўскага з Самахвалавіч (Мінскі раён) – унікальная крыніца па гісторыі даваеннай і ваеннай штодзённасці Беларусі. Па іх можна прасачыць штодзённыя клопаты і экстраардынарныя падзеі ў жыцці мястэчка гэтага часу. Дзённік паказвае, як змяняецца ўспрыняцце савецкай і нямецкай уладаў жыхарамі Цэнтральнай Беларусі; як і чаму стаўленне да нямецкага новага парадку з нейтральнага становіцца варожым.

Ключавыя словы: мікрагісторыя, гісторыя паўсядзённасці, другая сусветная вайна, гісторыя акупацыі, дзённікі.

THE DIARIES OF BRANISLAŪ ŠPAKOŪSKI: THE MICROHISTORY OF BELARUSIAN YOUTH OF THE EARLY 1940s

Abstract: Branislaŭ Špakoŭski's diaries are a unique source on history of everyday life in Belarus before and during World War II. They bear witness to the everyday worries and extraordinary events in the life of the Belarusian miastečka Samachvalavičy (Minsk district). The diaries show how the residents of central Belarus changed their perception of the Soviet and German authorities and power. The texts reveal how and why people's attitude to the German "new order" from neutral turns to hostile.

Keywords: Microhistory, Everyday History, World War II, History of Occupation Diaries.

Браніслаў Шпакоўскі (30.11.1921–21.03.1945) – жыхар мястэчка Самахвалавічы (Мінскі раён), у 1940–1942 гадах вёў дзённікі. Яны захоўваліся ў тайніку ў коміне яго хаты, у 1970 годзе былі адшуканыя і перададзеныя музею Самахвалавіцкай сярэдняй школы, дзе і знаходзяцца. Дзённікі часткова друкаваліся ў газеце “Звязда” (Мядзведзева, 2010а, 2010б), але цалкам яшчэ не апублікаваныя. Тым не менш, гэта ўнікальная крыніца, сведчанне пра паўсядзённыя практыкі і ўяўленні месчачковай моладзі савецкай Беларусі даваеннага і ваеннага часу.

Напачатку дзённік вёўся па-руску, а з 11 сакавіка 1942 года (відаць, не без уздзеяння нямецкай прапаганды з яе зваротам да нацыянальнага) запісы пачалі рабіцца на беларускай мове – каб *“не забыць своего роднаго беларускаго языка... Праўда, пісаць буду такой мовай і такім правапісам, які я вывучаў у школе. Да такога правапісу і такой беларускай мовы, якая пачала існаваць толькі цяпер, за прыходам немцаў, я яшчэ не прывык і рабіў бы даволі многа памылак”* (Шпакоўскі, 1942: 22). У тэксце добра прасочваецца лексіка тагачаснай беларускай моладзі: як савецкія штампы (“ликвидировать двойку”), так і беларускія лексемы кшталту “бясседаваць” (бавіць вечар з патэфонам і танцамі). З моўнага пункту гледжання цікавасць выклікаюць ўрыўкі з перапіскі аднакласнікаў падчас урокаў: *“Пошла к ч-ту. Ты никому не нужна и нечего чепиться. Ты сидишь там сзади и шаршишь по класе своими глазами, как старенький прожектор, заброшенный в угол и никому не нужен”* (Шпакоўскі, 1940: 8–8 адв.).

Цікавасці юнака ў даваенны час былі звязаныя не толькі са школьнымі і асабістымі справамі, але і з культурай. Ён шмат чытаў, у тым ліку “Дэкамерон” Джавані Бакача (*“перечитывал вторично некоторые сценки (более солёные)”*), “книгу проф. Оленьева “Половая жизнь молодых людей”. Вещь довольно интересная” (Шпакоўскі, 1940: 16 адв.). Таксама захапляўся радыё (*“придя домой со школы, всё время отдаю исключительно для слушанья радио... Забываю иногда, что надо учить уроки... Приходят слушать ко мне радио иногда Костя с Леником”*). Іншымі формамі адпачынку былі “бяседы”, прагулкі, танцы і кіно, зрэдку – лекцыі ў сельсавеце (як, напрыклад, “Матэрыялізм і ідэалізм” – *“довольно интересная, но трудная для запоминания”*) (Шпакоўскі, 1940: 42 адв.).

Вайна рэзка змяніла паўсядзённасць месчачковай моладзі: адно *“безвластие, тишина, скука”* (Шпакоўскі, 1941: 34). Змагаючыся з нудой, моладзь пачынае больш чытаць: *“Прочитал “Дон Кихота” Сервантеса и “Вечера на хуторе близ Диканьки” Гоголя. Сегодня начал читать Короленко... Читал Мопосана... Роман Людовика Ульбаха “Который из всех?”, Пера Законэ “Французские авантюристы”... Хотел кое как смастерить радио, так вышел указ, согласно которого лица слушающие радио бу-*

дут подвергаться расстрелу” (Шпакоўскі, 1941: 34). Толькі па нядзелях дазваляліся гуляння і танцы: “С каким нетерпением ожидаю я теперь воскресного дня!” – піша Шпакоўскі (1941: 40). І адначасова наракае на настроі мясцовай моладзі: “Усюды распуста... П’янкi, гульня, карцёж, розныя любоўныя гісторыі... Гэтаму многія з моладзі пасвяцілі цяпер сваё жыццё. Яны ўжо не вераць больш ні ў вошта лепшае... Зусім быць адарванаму ад гэтай моладзі немагчыма, а таму і мне прыходзіцца ў некаторых выпадках (толькі ў некаторых выпадках!) падражаць ім... І ўсё гэта з-за такой цяперашняй нуды, нэндзы і беззанняця” (Шпакоўскі, 1942: 81 адв.).

Згадкі пра дзяржаўны лад у даваенных запісах адсутнічаюць; пэўныя палітычныя ацэнкі прасочваюцца ў запісах пачатку вайны. 28 чэрвеня нямецкія войскі ўступілі ў Самахвалавічы: “Только теперь я убедился, что Германия действительно сильная страна, что здесь действительно все механизировано. Нет ни одного германского солдата, чтобы шел пешком – все едут. И не случайно, что Красная Армия оказалась не способной дать бой немцам”. Тут жа Браніслаў даволі абыякава заўважае: “Пришел конец советской власти, которая существовала немного больше 20 лет” (Шпакоўскі, 1941: 32–32 адв.). Асноўная праблема, якая хвалюе Броніка і яго сям’ю ў гэтай сітуацыі, – безуладдзе: “Быстрее бы какая власть, быстрее бы возьмется за какое дело” (Шпакоўскі, 1941: 34 адв.). Восенню ён знаходзіць працу: на валцы лесу, торфараспрацоўцы, будаўніцтве дарог. Тады ж штодзённыя патрэбы вымушаюць Браніслава вучыць нямецкую мову, “ибо знать иностранный какой-нибудь язык очень полезно” (Шпакоўскі, 1941: 47 адв.).

Грамадскія падзеі часоў вайны ў дзённіку найчасцей звязаныя з нешчаслівымі здарэннямі. Гучнай грамадскай падзеяй стаў вываз яўрэяў з Самахвалавічаў 16 кастрычніка 1941 года. Сыходзячы з апісання, неаўрэйскае насельніцтва стала абыякавымі сведкамі гэтых падзей: “Сразу не мог понять, что делается. Потом увидел, что ловят местечковый евреев, которые не хотят выезжать в Минск, а удирают из м-ка. Одного убили, а остальных всех собрали и угнали пешком в Минск. Все их имущество и дома конфискованы. Все говорят, что теперь местечку грозит опасность, так как евреи могут поджечь местечко. Встановлен сильный караул. Время довольно тревожное...” (Шпакоўскі, 1941: 48–48 адв.).

Першапачаткова нейтральнае стаўленне да нямецкіх уладаў змянілася. Новы лад: рэпрэсіі, бяспраўе, адсутнасць стабільнай працы, агульная апатыя – выклікаў у моладзі расчараванне, а затым варожасць. Да таго ж, вясной 1942 года самахвалавіцкім маладзёнам стаў пагражаць вываз на працы ў Нямецчыну (“у суседніх валасцях ужо паехалі... Адны кажуць у

Германію, другія кажуць у Афрыку біцца з англічанамі, а суседка Марыля гаворыць зусім, што вязуць у пекла”) (Шпакоўскі, 1942: 25). Да чэрвеня 1942 года ў Броніка і яго сяброў з’явілася думка сысці да партызанаў. Ужо 25 чэрвеня ён зазначае: “Чакаем таго моманту, калі мы зможам незаметна для нямецкіх уладаў і насельніцтва ўсе зарганізавацца і прыступіць к дзеянню” (Шпакоўскі, 1942: 50–50 адв.). Цікава, што Кастусь Ярмілаў з Калінкавічаў, аўтар яшчэ аднаго захаванага ваеннага дзённіка, прымае аналагічнае рашэнне “арганізавываць моладзёж на бор’бу с немцамі” прыкладна ў гэты ж час (Феранц, 1999: 267–268).

Прыняўшы рашэнне арганізаваць антынацысцкі супраціў, самахвалавіцкія хлопцы паўсталі перад выбарам: паступіць на працу ў паліцыю было б ганьбай, але толькі так можна было атрымаць зброю, з якой пры нагодзе і перайсці да партызанаў. З запісаў відаць, наколькі рознілася ўспрыманне грамадствам двух калабаранцкіх утварэнняў – паліцыі і Корпусу самааховы. Хоць у паліцыю ішлі “толькі для сваёй нажывы”, але паліцэйскімі былі мясцовыя, якія займаліся лакальнымі справамі; іх насельніцтва Самахвалавічаў асуджала, але не ненавідзела. Бронік быў гатовы ахвяраваць гонарам і стаць паліцэйскім, аднак ён рашуча асуджаў стварэнне ў ліпені 1942 года вайсковага фарміравання пад нямецкім камандаваннем – Корпусу самааховы: “Лепш памерці ў барацьбе з ворагам, чым быць яго работ” (Шпакоўскі, 1942: 60–60 адв.).

Аўтар самахвалавіцкіх дзённікаў не перажыў вайну: ён быў арыштаваны ў сакавіку 1943 года як партызанскі сувязны і трапіў у канцлагер “Равенсбрук” у горадзе Барт, дзе памёр ад запалення лёгкіх 21 сакавіка 1945 года. Але яго дзённікі захаваліся. Яны даюць зразумець настроі ў моладзевым асяроддзі пачатку 1940-х гадоў, ідэі, што цыркулявалі ў тагачасным грамадстве. Дзённік дазваляе ўбачыць рэакцыі, меркаванні і памкненні, агульныя для значнай часткі беларускай моладзі 18–22 гадоў (маладзёны гэтага веку ўжо атрымалі школьную адукацыю, але вайна перашкодзіла ім уладкавацца ў жыцці).

Бібліяграфія

1. Мядзведзева, Вольга (2010). “Едзем у вагоне, смяёмся... Раптам настрой упаў. Пачулі непрыемную вестку: кажуць, Германія абвясціла вайну Савецкаму Саюзу...”, *Звязда*, №118: 4.
2. Мядзведзева, Вольга (2010). “І той, хто выжыве, успомніць мёртвых...”, *Звязда*, №119: 4.
3. Феранц, Васіль (1999). *Памяць: Калінкавіцкі раён. Гіст.-дак. хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі*. Мінск: Ураджай.

Раздзел 7. Станаўленне ўласнай дзяржаўнасці: Беларусь і іншыя краіны Цэнтральна-Усходняй Еўропы ў XX стагоддзі

4. Шпакоўскі, Браніслаў (1940). *Дзённік №1*. Краязнаўчы музей ДУА “Самахвалавіцкая сярэдняя школа”.

5. Шпакоўскі, Браніслаў (1941). *Дзённік №2*. Краязнаўчы музей ДУА “Самахвалавіцкая сярэдняя школа”.

6. Шпакоўскі, Браніслаў (1942). *Дзённік №3*. Краязнаўчы музей ДУА “Самахвалавіцкая сярэдняя школа”.